

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ, SAYI: 1, YIL: 2000

ÖNSÖZ

1983 yılından beri faaliyet gösteren Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde görevli akademik ve idari personelimiz ile birlikte ilk kez Enstitü Dergisi yayınlamanın heyecanını yaşamaktayız.

Gerek fiziki, gerekse bilimsel alanda gelişmeye devam eden üniversitemizin değerli-bilim adamlarının katkılarıyla ilk sayısını çıkardığımız dergide sosyal bilimler alanında Türkçe ve yabancı dilde hazırlanmış olan makaleler, siz değerli okuyuculara sunulmaktadır.

İlkini yayınladığımız bu dergide bazı eksikliklerin olabileceğinin bilincindeyiz. Bu yüzden okuyucuların değerli eleştirilerine ihtiyacımız olduğunu bildirmek isteriz.

Belli aralıkla yayınlamayı düşündüğümüz Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin bilim alemine katkıda bulunacağını ümit ederek emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Doç. Dr. Recai KARAHAN
Enstitü Müdürü

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ SAYI: 1 YIL: 2000

FRANZ KAFKA'NIN "ŞATO" ADLI ESERİNDE ZAMAN-MEKAN İLİŞKİLERİNE BİR BAKIŞ

Ar. Gör. Sabri BALTA*

20. yüzyılın başlarına dek okur romanlarda, kendi dünyasının fiziksel koşullarına benzeyen bir dünyada yaşayan kişilerin başlarından geçen olayları okudu.¹ Bu romanlarda okurun rahatlıkla anlayabileceği hikayeler anlatılıyordu. Yazar bunu dış dünya ile örtüşen nesnel bir anlatım tutumuyla yapıyordu.² Geleneksel yazar, objektifti. Onun bütün amacı dış dünyayı elinden geldiğince bütün çıplaklığı ile olduğu gibi yansıtmaktı. Okuyucu da geleneksel romanı çok kolay anlayabilmekteydi. Oysa ki, 20. yüzyıl romanlarında okuyucu farklı bir anlatımla karşı karşıyadır. 20. yüzyılın modern edebiyatı seçici bir yapıya sahiptir.³ Çünkü 20. yüzyıl gerçeğe farklı bakmaktadır.⁴ Bu yeni romanda okura en yabancı gelen öge ise, bu metinlerde geleneksel-gerçekçi romanın dış dünyayla örtüşen mantıklı öyküsünün ortadan kalkmış olmasıdır.⁵ 20. yüzyıl romanı gerçeği grotesk öğelerle anlatmaktadır. Romanda somut gerçek soyut gerçek aracılığı ile anlatılmaktadır. Dolayısıyla 20. yüzyıl romanını ancak çok iyi eğitim almış okuyucular anlayabilirler. Kafka'nın "Şato" romanı da grotesk öğelerle örülmüş bir romandır. Eserde zaman ve mekan boyutları gerçeğe uygun değildir. Ve gerçek, eserde bir rüya atmosferi içerisinde anlatılır. Romanı okuyan kişi kendisini roman boyunca yalnız hisseder. Eserin kendine özgü bir zaman ve mekan boyutu vardır. Yazar dış

* Y.Y.Ü., Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Alman Dili

dünyanın sınırlarını zorlamıştır. Bu haliyle Kafka'nın "Şato" adlı eseri bir iç dünya romanıdır. Roman baştan sona kadar okunduğunda Kafka'nın iç dünyasındaki karanlık açıkça görülür. Kafka, zaman ve mekan boyutlarında kendi iç dünyasına ait öğeleri itinalı bir şekilde süsleyerek anlatır. Metnin anlamı zaman ve mekan boyutlarında imgeler arasına monte edilmiştir. Dolayısıyla eserde imgesel bir atmosfer ağırlık kazanmaktadır. Roman boyunca bu görülmektedir. İmgesel olarak yazar, zamanı ve mekanı çok yönlü bir şekilde ele almıştır. Eserde aynı zamanda yazarın iç dünyası, fiziksel dünya ile de iç içedir.

MEKAN

Mekan, kainatın en önemli öğelerinden birisidir⁶. Kafka'da mekan ve mekansal problemler önemli ve özel bir yer tutmaktadır⁷. Yazar ele aldığı bütün sorunları ve anlattığı hemen hemen bütün öyküleri mekana yansıtmaktadır⁸. Kafka, düşüncelerini, duygularını, hatıralarını ve özlemlerini mekana özdeşleştirerek dile getirmektedir. Mesela "Şato" başlı başına bir mekandır⁹. Eserde, insanlar ve onların problemleri mekana yansırken, mekansal problemler de kişilere yansımıştır. Böylelikle karşılıklı yansımalar meydana gelerek mekan insanla tamamlanmıştır. Mesela K. akşamleyin geç vakitte köye geldiğinde, geceleme için bir yer arar. Ve bir otele gider. Otelde kendisi için yer bulamaz ve bir şilte üzerinde uyur, ancak çok kısa bir zaman sonra uyandırılır. Bir adam kendisini şato kahyasının oğlu diye tanıtır ve şöyle der:

"Dieses Dorf ist Besitz des Schloßes, wer hier wohnt oder übernachtet, gewissermassen im Schloß"¹⁰ Franz Kafka, Das Schloß, s.9

"Bu köy şatonundur. Burada oturan ya da geceleleyen bir bakıma şatoda oturmuş ve gecelemiş sayılır." Çev. Kamuran Şipal, Şato 5

Görüldüğü gibi, şato, köy ve otel hepsi bir arada ve birbirine bağımlıdır. Köy öğretmeni, bunu açık bir şekilde şöyle dile getirir:

"Zwischen den Bauern und dem Schloß ist kein Unterschied"¹¹Schloß,19

"Köylülerle şatodakiler arasında pek büyük bir ayırım

yok"¹² Şipal 16

Kafka'da insanlararası ilişkilerde pek çok problemler vardır. Bunlar mekana şu şekilde yansımaktadır:

"K. wurde ungeduldig und sagte: 'Sie lieben mich, Frau Wirtin, fragen, ob ich schon eine andere Wohnung habe' Ihr Mann mich eben jetzt danach gefragt 'Ich lieb Sie fragen? sagte die Wirtin, 'nein das ist ein Irrtum', 'Das glaube ich', sagte die Wirtin, 'ich bin mit ihm geschlagen'. Als ich Sie nicht hier haben wollte, hat er Sie hier gehalten, jetzt da ich glücklich bin, daß sie hier wohnen, treibt er Sie fort. So ähnlich macht er es immer"¹³Schloß,97

"K. sabırsızlanarak dedi ki: "Kendime kalacak başka bir yer bulup bulmadığımı sordurtmuşsunuz". "Sordurtmuş muyum?" dedi otelcinin karısı. "Yo, bir yanlışlık olacak." – "Kocanız daha demin bunu öğrenmek istedi benden." "inanırım" dedi otelcinin karısı. "Kocamla doğuştuk çünkü. Ben istemediğim zaman sizi burda alıkoydu da, şimdi ben burada kalmanızdan mutluluk duyuyorum, o buradan atmak istiyor sizi. Hep böyle yapar zaten."¹⁴ Şipal 101

Kafka'da mekânın çok belirli özellikleri de vardır. Özellikle iç mekân çok önemlidir. Eserde bu durum şu şekilde dile getirilmiştir:

"Sofort, ohne ein Wort der Erklärung, verliess K. der Ausschank, wandte sich im Flur statt zum Ausgang, gegen das Innere des Hauses und hatte nach wenigen Schritten den Hof erreicht. Wie still und schön hier war! Ein viereckiger Hof, auf drei Seiten vom Hause, gegen die Straße zu eine Nebenstraße die K. nicht kannte-von einer hohen weißen Mauer mit einem großen schweren jetzt offenen Tor begrenzt. Hier auf der Hofseite schien das Haus höher als auf der Vorderseite, wenigstens was der erste Stock vollständig ausgebaut und hatte ein grösseres Ansehen, denn er war von einer hölzernen, bis auf einen kleinen Spalt in Augenhöhe geschlossen Gallerie umlaufen"¹⁵Schloß 126-127

"Birden nereye gittiğini söylemeksizin içki salonundan

ayrıldı, holde kapıya yönelecekken otelin içlerine vurdu ve birkaç adım sonra avluya geldi. Ne kadar sessiz ve güzel bir yerdi burası. Dört köşe bir avluydu: üç yanını otel çeviriyor, yoldan ise -K.'nın bilmediği bir yan sokaktı- beyaz bir duvarla ayrılıyordu ve o sıra açık duran pek büyük bir hantal bir kapıyı içeriyordu duvar. Avlu tarafından otel, ön tarafta kine göre daha yüksek görünüyordu, hiç değilse birinci kat sonradan adamakıllı genişletilmiş olup daha görkemliydi, çünkü göz hizasında ufak bir aralık sayılmadı mı, yekpare bir tahta galeriyle çevrilmişti.¹⁹ Sipal 131-132

İç mekanların en önemli özelliklerinden birisi de şüphesiz K.'nın daima şatoya ulaşma arzusudur. O, şatoya bir şekilde, ne olursa olsun ulaşmak ister, kendisinin geldiğini bildirmek ister. Yani kendi varlığından haberdar olunmasını ister. Ancak sürekli zorluklarla karşılaşır ve şatonun içine ulaşamaz. Bu sefer oraya yardımcıları aracılığıyla ulaşmaya karar verir:

[...] Heute haben wir einen Arbeitstag versäumt, morgen muss die Arbeit sehr frühzeitig beginnen. Ihr müßt einen Schlitten zur Fahrt ins Schloß verschaffen und um sechs Uhr hier vor dem Haus mit ihm bereitstehen. "Gut", sagte der eine. Der andere aber fuhr dazwischen: "Du sagst: Gut und weißt doch daß es nicht möglich ist", "Ruhe", sagte K., "Ihr wollt wohl anfangen, Euch von einander zu unterscheiden" Doch nun sagte auch schon der erste: "Er hat Recht, es ist unmöglich, ohne Erlaubnis darf kein Fremder ins Schloß"^{Schloß 25}

"Bugün bir iş gününden olduk. Yarın çok erken kolları sıvamamız gerekiyor. Şatoya gitmek için bir kızak bulup saat altıda otelin önünde beni hazır bekleyin." "Olur." dedi yardımcılarından biri. Ama, ötekisi hemen: "Olur diyorsun ya, olmayacağını pekala biliyorsun!" diye atıldı. "Kesin sesi!" diye çıkıştı K. "Bakıyorum şimdiden birbirinizden ayrı davranmaya başladınız" Ama bunun üzerine birincisi de "Hakkı var." dedi. "Olmaz, izinsiz kimse şatoya giremez."^{Sipal 28}

I. Mekanların Ulaşılmazlığı

Kafka'nın eserlerinde mekanlar, genellikle ulaşılmaz olarak

anlatılır. Bir mekana girebilmek için, her şeyden önce o mekanın girişine ulaşmak zorunluluğu vardır. Kafka'da hem mekana girme, hem de mekana ulaşma başlı başına bir problemdir. Örneğin, şato kendisi için asla ulaşılabilen bir mekandır:

[...] diese Hauptstraße des Dorfes führte nicht zum Schloßberg, sie führte nur nahe heran, dann aber wie absichtlich bog sie ab und wenn sie sich auch vom Schloß nicht entfernte, so kam sie ihm doch auch nicht näher. Immer erwartete K., daß nun endlich die Straße zum Schloß einlenken müsse, und nur weil er es erwartete ging er weiter; offenbar infolge seiner Müdigkeit zögerte er die Straße zu verlassen.^{Schloß 19}

[...] Köyün ana caddesi şato tepesine çıkmayarak yakınına kadar geliyor derken sanki inadına bir dirsek yapıp şatodan uzaklaşıyorsa da, ona da yaklaşıyordu. K. yol ha şimdi şatonun oraya saptı, ha sapacak diye sürekli bekliyor, ama sanki bunu beklediği için yol uzayıp gidiyordu. Besbelli yorgunluktan caddeden ayrılmayı göze alamıyordu.^{Sipal 16-17}

K.'nın şatoya ulaşması imkansızdır. Şatoya giden yol çok uzaktır. Oraya yaya olarak gitmek de, başlı başına bir problemdir. Belki şatoya bir taşıtla gitmek bir çözüm olabilecektir, ancak şatoya giden taşıt yoktur:

"Auf wen wartet Ihr?" "Auf einen Schlitten, der mich mitnimmt", sagte K. "Hier kommt kein Schlitten" sagte der Mann, "Hier ist kein Verkehr", "Es ist doch die Straße, die zum Schloß führt", wendete K. ein "Trotzdem, trotzdem", sagte der Mann mit einer gewissen Unerbittlichkeit, "hier ist kein Verkehr"^{Schloß 24}

"Kimi bekliyorsunuz?" diye sordu. "Bir kızak" dedi K. "Beni alıp götürsün." "Buradan kızak falan geçmez" dedi adam. "Taşıt işlemez." "Nasil olur? Bu yol şatoya gitmiyor mu?" diye itirazda bulundu K. "Gitsin" dedi adam bildiğinden şaşmaz. "Taşıt işlemez buradan"^{Sipal 22}

K. kendi arzusu ve uğraşlarıyla ve imkanlarıyla bir türlü şatoya ulaşamamaktadır. Yardımcıları sayesinde oraya ulaşmayı dener:

"Ihr müßt einen Schlitten zur Fahrt ins Schloß

verschaffen und um sechs Uhr hier vor dem Haus mit ihm bereitstehn. [...] ohne Erlaubnis darf man kein Fremder ins Schloß¹²⁹

"Şatoya gitmek için bir kızak bulup, saat altıda otelin önünde beni hazır bekleyin! [...] İzinsiz şatoya kimse giremez."¹³⁰

K.'nin gittiği köyde yalnızca bir otel bulunmaktadır. O da şatoya aittir. K.'nin şatoya girememesi, aynı zamanda otele de girememesidir:

"Ich möchte hier gerne übernachten", sagte K. "Das leider unmöglich", sagte der Wirt, "Sie scheinen es noch zu wissen, das Haus ist ausschließlich für die Herren vom Schloß bestimmt" [...] Wenn sie also hier übernachten ließ und Sie durch einen Zufall-und die Zufälle sind immer auf Seite der Herren-entdeckt würden, wäre nicht nur ich verloren sondern auch Sie selbst. Es klingt lächerlich, aber, es ist wahr¹³¹

"Burada gecelemeğe istiyorum" dedi K. "Ne yazık ki imkansız" dedi otelci. "Galiba siz bilmiyorsunuz henüz, burası yalnız şatodaki beyler içindir! [...] Ben sizi burada yatırım da bir raslantı sonucu - raslantılar da zaten hep beylerden yanadır - sizi bir gören çıkarsa, yalnız kendim değil, siz de mahvolursunuz, gülünç gibi geliyor, ama, gerçek!"¹³²

Şatoya ne olursa olsun ulaşmak imkansızdır. Fakat şatoda bulunan herhangi bir kişiye de ulaşmak imkansızdır. K. şatoya bir ulaşabilse, belki de o kişi sayesinde oraya girebilecek. K. insanların araç olabileceğini düşünür. Belki böylelikle amacına ulaşacaktır. Ve şato beylerinin en önemlilerinden Klamm'a yaklaşmayı dener. Ancak bu da imkansızdır:

"Gewiß Klamm wird mit jemandem, mit dem er nicht sprechen will, niemals sprechen, so viel Mühe sich auch dieser Jemand gibt und so unerträglich er sich vordrängt, aber diese Tatsache allein, daß Klamm niemals mit ihm sprechen, niemał ihn vor sein Angesicht kommen lassen wird, genügt ja, warum sollte er in Wirklichkeit den Anblick irgendjemandes nicht

ertragen können¹³³

"Klamm bir kimseyle konuşmak istemedi mi, bu kimse kendini nice zahmete soksa, nice bir usandırıcılıkla öne çıkmaya çalışsa, yine dünyada konuşmaz; ama Klamm'ın asla konuşmayacağı, asla o kimsenin karşısına çıkmasına izin vermeyeceği yeter tek başına. Neden gerçekte bir kimseyi görmeye katlanmasını Klamm?"¹³⁴

Kafka'nın eserlerindeki ulaşılması güç olan bu mekanlar bazen de yasak mekanlara dönüşür. Mekanlara girmek yasak olmasına rağmen, Kafka'da yasak mekanlara girme arzusu önüne geçilmez bir gerçektir. Şatoya girme ve Klamm'la konuşma arzusu - ki Klamm şatonun temsilcisidir - o kadar dayanılmaz bir hal alır ki, K. bunun için her yola başvurur. Klamm'ın katiplik işlerini yapan Barnabas'tan bu arzusunu şefine duyurmasını rica eder:

"Der Landvermesser K.den Herrn Vorstand ihm zu erlauben persönlich bei ihm vorzusprechen, er nimmt von vornherein jede Bedingung an¹³⁵

"Kadastrocu K sayın şeften kendisini şahsen gelip görmesine iznini rica ediyor. İzin öne sürülebilecek her koşulda daha baştan kabul ediyor."¹³⁶

2. Mekandan Kovulma

Eserde asla girilemeyen, girilmesine müsaade edilmeyen veya mekan sahibinin hoşgörüsüne sığınarak girilebilecek mekanlar vardır. Ancak buralardan kovulma ihtimali çok yüksektir. Mesela eserde bazı kimseler bazı mekanlara girenleri kovmaktadırlar. Şayet bunu yapmazlarsa, oraya giren kişiyi rahatsız etmekte veya kovmaktadırlar. Bu bir memur veya bir öğretmen de olabilir. Girilmesi yasak olan mekan şato, otel veya başka bir yer olabilir:

"Es stellte sich nun aber heraus, daß sie nicht so weit, nicht in sein Wirthaus gehn wollte, sondern in ein anderes, viel näheres, den Herrenhof. Trotzdem bat K., sie begleiten zu dürfen, vielleicht, so dachte er, findet sich dort eine Schlafgelegenheit, wie sie auch sein mochte, er hätte sie dembesten Bett hier im Hause vorgezogen. Olga antwortete nicht gleich, [...]job man K. in das Wirthaus

einlassen werde und alle daran zweifeln, bestand er doch dringend darauf mitzugehen"^{Schlob 44}

"Bunun üzerine anlaşıldı ki, kız, K.'nin kaldığı uzaktaki otele değil, çok daha yakındaki bir başkasına, beyler oteline gidiyordu. Yine de K. kendisiyle gelebilmek için izin istedi kızıdan; bakarsın beyler otelinde geceleyecek bir yer bulurum diye düşünüyordu, böyle bir yer nasıl olursa olsun, bu evdeki en iyi yataktan üstündü. Olga hemen cevap vermeyerek dönüp masaya baktı.[...] Otelden içeri koyverilip koyverilmeyeceği söz konusu edilip, hepsi koyverileceği konusunda kuşkularını belirtince Olgayla gitmek için diretti K."^{Şipal 44}

K. Klamm'ın kaldığı beyler oteline gider. Böylelikle onunla konuşup şatoya ulaşacağını düşünmektedir. Ancak bunu başaramaz. En azından orada gecelemek için de otelde bulunan köylülerin dışarı kovulması gerekmektedir:

"Kann ich hier übernachten?" fragte K. "Ja", sagte Frieda. "Kann ich gleich hier bleiben?" "Gehn Sie mit Olga fort, damit ich die Leute hier wegschaffen kann. [...]" "Wer ist es?" fragte K. "Klamms Dienerschaft", sagte Frieda, [...] sie sind das Verächtlichste und Widerlichste was ich kenne...[...] würde ich die Tür hier aufreißen... "Im Namen Klamms rief sie, "in der Stall, alle in der Stall"^{Schlob 52-53}

"Burada geceleyebilir miyim? diye sordu K. "Evet" dedi Friede. "Peki şimdi gitmeyip kalsam?" "Siz Olga ile gidin de, ben buradakileri savayım.[...] "Kim bunlar?" diye sordu K. "Kim olacak, Klamm'ın uşakları" diye cevapladı Frieda. [...] Tanıdığım en iğrenç ve en aşağılık yaratıklar.[...] hemen kapıyı açar... "Klamm adına ahıra! Haydi hepiniz ahıra" diye bağırdı.^{Şipal 52-53-54}

K.'nin iki yardımcısı vardır. Onlar K.'ya her bakımdan yardımcı olmakla şato tarafından görevlendirilmişlerdir. Ancak yardım edecekleri yerde ona ayak bağı olmakta ve her bakımdan onu kızdırmaktadırlar. K. nereye giderse, onlar da oraya gitmektedirler. Hatta K.'nin yatak odasına bile pervasızca girebilmektedirler. Böylelikle K. çok rahatsız olmaktadır. Bunun sonucunda da her seferinde K. tarafından

dışarı kovulmaktadırlar:

"Auf dem Pult saßen seine beiden Gehilfen, [...] "was wollt Ihr hier", schrie K. [...] er suchte ringsherum die Peitsche, die Frieda abend gehabt hatte [...] "fort mit Euch!"^{Schlob 56}

"İki yardımcı tezgahın üzerine gelip kurulmuştu.[...] "Ne işin var burada" diye bağırdı K.[...] Çevresine göz gezdirip akşam Frieda'nın elinde gördüğü kırbaçı arandı.[...] "Defolun haydi!"^{Şipal 57-58}

K. otele gittiğinde her iki yardımcısı da oraya geldiler. K. ile beraber odaya girdiler. K. onları odadan dışarı kovmasına rağmen, bu sefer de pencereden içeriye daldılar:

"Im Wirthaus ging er gleich in sein Zimmer und legte sich aufs Bett, Frieda machte sich daneben auf dem Boden ein Lager zurecht, die Gehilfen waren miteingedrungen, wurden vertrieben, kamen dann aber durchs Fenster wieder herein"^{Schlob 57}

"Otele varınca doğru odasına çıkıp, yatağına uzandı. Frieda da, hemen yanı başında kendisi için bir yer yatağı hazırlamaya koyuldu. Onların ardı sıra odaya dalan yardımcıları, gerisin geri dışarı atıldı, ama sonradan bir yolu bulup pencereden içeri girdiler."^{Şipal 58}

3. Mekan Mücadelesi

Kafka'da sürekli devam edegelen bir mekan mücadelesi vardır. İnsanlar diğer hemcinslerini buldukları mekana kabul etmemekte, onlarla orayı paylaşmak istememekte ve onları rahatsız etmektedirler:

"Ruhe war in dem Zimmerchen überhaupt wenig [...] Brauchen sie etwas aus dem mit verschiedenen rücksichtslos unter K. hervor."^{Schlob 57}

"Küçük odada zaten sessizlikten eser yoktu.[...] İstemedikleri şeyleri K.'nin altından sessizce çekip alıyorlardı."^{Şipal 58-59}

İnsanlar, sadece otelin içki salonundan veya odadan kovulmakla kalmayıp, barakalardan da kovulmaktaydılar:

"Sie lag in einem durch eine leichte Bretterwand von der Küche abgetrennten fensterlosen Verschlag [...] So befahl sie allen auch die Küche zu verlassen. Es geschach sofort"^{Schloß 95-96}

"Mutfaktan derme, çatma bir perdeyle ayrılmış, penceresiz bir bölümde yatıyordu kadın.[...] Bu yüzden mutfaktan da herkesin çıkıp gitmesini istedi. Mutfaktakiler de hemen onun bu isteğini yerine getirdiler."^{Sipal 99-100}

K. hizmetçi kızların odasında Frieda ile birlikte kalmaktaydı. Bu yüzden dolayı hizmetçi kızlar odalarını onlara vermek zorunda kalmışlardı. Daha sonra K. köydeki okulda bir iş bulduğunda, Frieda ile birlikte okulun sınıfına yerleştiler. Hizmetçi kızlar da bu duruma çok sevindiler. K. daha odadan henüz ayrılmamıştı ki hizmetçi kızlar apart topar odalarına girdiler:

"Es ist ja Euer Zimmer"^{Schloß 121}

"Nasıl olsa sizin kendi odanız"^{Sipal 126}

Eserde öyle mekanlar vardır ki, oralara girmek gerçekten çok zordur. Buralara asla girilemez. Ancak delikten veya pencereden gözetlenebilir. Örneğin Klamm'ın kaldığı beyler otelindeki odaya K. asla giremez. Ancak onu sadece kapının deliğinden gözetleyebilir:

"Wollen Sie Herrn Klamm sehn? [...] "Hier ist ein kleines Guckloch, hier können Sie durchsehn" [...] übersah er fast das ganze Nebenzimmer"^{Schloß 49}

"Bay Klamm'ı mı görmek istiyorsunuz?" [...] "Bakın orada küçük bir gözetleme penceresi var." [...] "Küçük delikten odayı neredeyse baştan aşağı görebiliyordun."^{Sipal 49}

Eserde, mekanların en önemli özelliklerinden birisi de mekanların dar ve yetersiz oluşudur. Örneğin şatodaki Klamm'ın çalıştığı büro bunlardan sadece birisidir:

"[...] ist dieser Vorraum, wenigstens vorläufig, völlig unzugänglich, [...] er mag der niedrigste der Beamten"^{Schloß 224}

"İçerisi bir duvardan ötekine kadar, önünde, ayakta durup çalışılan bir tezgahla boydan boya ikiye bölünmüş iki kişinin

ancak zar zor arka arkaya dikilebileceği dar bir kısım,"^{Sipal 229-230}

4. Karanlık Mekanlar

Bilindiği gibi mekanın en önemli vazgeçilmez özelliklerinden birisi de ışıktır. Mekanın aydınlık olması aslında zaruri olan bir durumdur. Güneşli bir mekanla, yarı güneşli ya da güneş almayan bir mekan arasında fark vardır. Güneşli mekanlar daha canlı, güneşsiz mekanlar ise adeta karamsar bir hava vermektedirler. Kafka'nın da genellikle karanlık ve yarı karanlık mekanlar hoşuna gider. Eserde bunun ilginç örnekleri vardır:

"Sie standen an der Schwelle einer großen Stube fast im Finstern, denn nur über einem Tisch links im Hintergrunde hing eine winzige Öllampe"^{Schloß 41}

"Büyük bir odanın eşliğinde, neredeyse zifiri karanlıkta, dikilmeye başladılar; çünkü sol gerideki bir masanın üzerinde küçük bir lamba asılıydı."^{Sipal 41}

Eserde iç mekanlarda olduğu gibi, dış mekanlar da karanlıktır:

"Davon stand ein dunkler geschlossener mit zwei Pferden bespannter Schlitten. [...] in der Dämmerung mehr vermutete [...]"^{Schloß 127}

"Girişin önünde iki at koşulu siyah ve üstü kapalı bir kızı durmaktaydı.[...] O an loşlukta tahmin ettiği..."^{Sipal 132}

Eserde özellikle iç ve dış mekanlarda karanlık motifini ağır basmaktadır. K. karanlıkta kendini hiç bir şekilde iyi hissetmez, bazen de iyi hisseder:

"K. trat auf die wild um wechte Freitreppe hinaus und blickte in die Finsternis"^{Schloß 146}

"Rüzgarın hora teptiği dış merdivenlerden inip, sokağa çıktı. K. zifiri karanlığa baktı."^{Sipal 152}

"Ganz durchfroren kam er zu Hause, es war überall finster"^{Schloß 153}

"Soğuk içine işlemiş okula geldi, her taraf zifiri karanlıktı."^{Sipal 160}

"Sie waren inzwischen bis in den Ausschank gekommen. [...] Dort im Finster war ihm wohl"^{Schloß 343}

"Bu arada otelin içki salonuna gelmişlerdi.[...] K. oracıkta rahat hissediyordu kendini."^{Sipal 360-361}

Karanlık ve loş mekanların yanında eserde aydınlık mekanlar da vardır:

"Da-K. war gerade in einem langen Schluck befangen wurde es hell, das elektrische Licht brannte, innen auf der Treppe, im Gang, im Flur, außen über dem Eingang"^{Schloß 129}

"Derken K. tam şişeden uzun bir yudum alıyordu ki, ansızın aydınlandı ortalık; içeride merdivenlerle koridorda, dışarıda ise giriş üstünde lambalar yandı."^{Sipal 134-135}

5. Mekanların Çok Amaçlı Oluşu

Eserde göze çarpan özelliklerden birisi de mekanlardaki çok amaçlılıktır. K. kadastracı olmasına rağmen, oradaki ikametgâhını sağlamak ve karnını doyurmak için okul hizmetlerinde çalışmak zorunda kalır. Köyde yalnızca bir okul vardır. İki tane sınıfı olan bir okuldur bu. K. hem okulda ailesiyle birlikte oturmak, hem orada sınıfların birinde uyumak, yemeklerini pişirmek zorundadır. Hem de aynı zamanda burada öğretmen tarafından öğrencilere ders verilme zorunluluğu vardır. Birçok işin aynı anda aynı mekanda yapılması gerekmektedir:

"[...] hat doch das Schulhaus nur zwei große Lehrzimmer ohne Nebenräume, der Schuldiener muß also mit seiner Familie in einem der Lehrzimmer wohnen, schlafen, vielleicht gar kochen"^{Schloß 114}

"Okulda topu topu iki derslik var, bunlardan başka bir salon yok, yani gelecek hademe çaresiz ailesiyle orada yatıp kalkacak, hatta belki orada yemek pişirecek."^{Sipal 119}

6. Mekana Davet

Eserde insanların davet edildikleri mekanlar da vardır. Ancak bu davet tam bir daveti kapsamaz:

"Darf ich ein wenig zu euch kommen", sagte K. "ich bin sehr müde" [...] das ihn gleich aus dem Schnee rettete und mit paar Schritten stand er in der Stube"^{Schloß 20}

"Biraz içeri girebilir miyim? diye sordu K. "Çok yoruldum da"[...] tahta, karın içinden kurtardı onu, birkaç adım sonra kendini bir odada buldu."^{Sipal 17}

Eskiden Klamm'ın sevgilisi olan Frieda K.'yı terkettikten sonra, K.'nın yatıp geceledebileceği bir yer yoktur. Hava da oldukça soğuktur. K. ise neresi olursa olsun, bir yerde kalmak ve geceyi geçirmek zorundadır. Hizmetçi kız Pepi onu kendi bulunduğu yere davet eder. Pepi'nin bu içten davetine rağmen K. kabul etmek istemez, çünkü davet edildiği mekan K. için ilginç değildir:

"Frieda hat dich verlassen, [...] irgendwo mußt du die Zwischenzeit verbringen, es ist kalt und Du hast weder Arbeit noch Bett, komm zu uns, [...] komm doch!"^{Schloß 372-373}

"Frieda bırakıp gitti seni [...] aradaki zamanı bir yerde geçirmen gerekir, hava soğuk, çünkü seninse ne için, ne yatacak yerin var, bize gel istersen [...] gel haydi!"^{Sipal 392}

7. Mekansal İmgeler

Kafka, bu eserde şatoyu sembolik olarak başlı başına bir imge olarak ele almıştır:

"aber es war ein langer Weg. Die Straße nämlich, diese Hauptstraße des Dorfes führte nicht zum Schloßberg, sie führte nur nahe heran dann aber absichtlich bog sie ab und wenn sie sich auch vom Schloß nicht entfernte, so kam sie ihm doch auch nich näher. Immer erwartete K., daß nun endlich die Straße zum Schloß einlenken müsse, und nur weil er es erwartete, ging er weiter"^{Schloß 19}

"Ama uzundu yol, çünkü köyün ana caddesi şato tepesine çıkmayarak yakınına kadar geliyor, derken sanki idadına bir dirsek yapıp şatodan uzaklaşmıyorsa da, ona da yaklaşmıyordu. K. yol ha şimdi şatonun oraya saptı, ha sapacak, diye sürekli bekliyor, ama sanki bunu kendisi beklediği için yol

uzayıp gidiyordu.¹⁶ Sipal 16

ZAMAN

Kafka'da mekansal problemlerin yanında zaman problemi de oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Kafka, okuyucusuna romanda bir iç dünya seyahati yaşatmak ister. Kafka'nın eserde işlediği dış dünya aynen çağdaş insanın iç dünyasını yansıtır. Çağdaş insanın kendi iç dünyasındaki vurdumduymazlığı, gerginliği, zaman ve mekan boyutlarında işlenir. Yazar eserin bazı yerlerinde belli bir saat vererek konuyu yabancılaştırır. Eser kendine özgü bir zamana sahiptir. Zaman eserde imgeler arasına işlenmiştir. Şato'da zaman yedi günde cereyan eder. Eserde her bölüm bir saatlik bir bölümü içermektedir. Başlangıçta zaman oldukça dar tutularak sıkıştırılmıştır. Ancak romandaki altı günün beşinde o, sürekli devam eden bir konaklamadan bahseder. Romanın dördüncü gününde o, artık evlilikten söz etmeye başlar. Ancak bunun için köyde kalmaya ihtiyacı yoktur. Fakat dördüncü günde kendisinin köyde alkonulabilmesi için birkaç ihtiyacı teker teker sayar.¹⁰

Kafka'nın eserlerinde anlatılan zaman genellikle çok kısadır. Aynı özelliği yazarın bu eserinde de görürüz. K. gündüzün şatoya gitmek için yola çıktığında vakit o kadar çabuk geçer ki, hemen akşam olur:

“Und bis vor kurzem war gleichmäßige Tageshelle gewesen,nerst jetzt die Finsternis” kurze Tage, kurze Tage¹¹ Schlaß 27

“Az öncesine kadar düzenli bir gün ışığı vardı. Ancak şimdi bastırılmıştı zifiri karanlık. “Günler kısa, günler kısa”¹² Sipal 23

Kafka'da zaman bazen de kesitler halinde verilir. K. köye vardığında çok yorgundur. Bir otelde geceleme ister, bu da mümkün olmaz. Bir şilte üzerinde uyur, ancak arada bir sürekli uyandırılır:

“[...] ein wenig prüfte er sie noch mit den müden Augen, dann schlief er ein. Aber kurze Zeit darauf wurde er schon geweckt”¹³ Schlaß 9

“yorgun gözlerle biraz onları süzdü, derken uyuyakaldı, ama az sonra uyandırıldı yine.”¹⁴ Sipal 3

1. Zamanın Belirliliği

Eserde belirli bir kronoloji söz konusudur. İlk kısımlarda zaman seri halinde, ard arda akar. Her kısım bir saatlik bir zamana tekabül eder. Tam yedi gün boyunca K. şatoya ulaşmayı dener. Beyhude uğraşlarının yedinci gününde ahaliyi tanır. Ahali şatoya çok değişik ilişkilere sahiptirler:

“Es war spät abend als K. ankam”¹⁵ Schlaß 9

“Gecenin bir vakti köye vardı K.”¹⁶ Sipal 5

“Jetzt um Mitternacht...”¹⁷ Schlaß 10

“Şimdi gece yarısı”¹⁸ Sipal 6

“An einem Vormittag”¹⁹ Schlaß 40

“Bir kuşluk vakti”²⁰ Sipal 40

“...im Bett den ganzen Tag und die ganze Nacht”²¹ Schlaß 57

“Bütün bir gündüz ve gece yataktan çıkmadı”²² Sipal 59

“es war schon der vierte Tag seines Aufenthaltes im Dorf”²³ Schlaß 57

“Köye geleli bu dördüncü gündü”²⁴ Sipal 59

2. Zamanın Saate Bağlı Oluşu

Eserde somut bir zaman söz konusudur. Sık sık saate bakılır. Romanın birçok kısımlarında ise yazar soyut zamandan da bahseder. Eserde kronoloji vardır. Bunun yanında yazar zamanı yok etmek ve etmemek arasında kalır. Böylece mistik bir atmosfer de oluşur:

“Er blickte auf die Uhr”²⁵ Schlaß 14

“K. saatine baktı.”²⁶ 11

“Der Vorsteher sah auf die Uhr”²⁷ Schlaß 85

“Muhtar saate baktı.”²⁸ Sipal 89

“Es ist vier Uhr”²⁹ Schlaß 311

“Saat dört.”³⁰ Sipal 328

"Gegen fünf Uhr beginnt man hier aufzustehn"^{Schloß 312}
"Saat beşe doğru yataktan kalkmaya başlar."^{Sipal 328}

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Ecevit, Yıldız; **Orhan Pamuk'u Okumak**, Gerçek Yayınevi, Beyoğlu-İstanbul
2. Kafka, Franz; **Das Schloß**, Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1997.
3. Swander, Homer; **Zu Kafkas "Schloß" Interpretationen 3 Deutsche Romane von Grimmelhause bis Musil**, Fischer Taschenbuch Verlag GmbH Frankfurt am Main 1973
4. Şipal, Kamuran; **Şato**, Cem Yayınevi, Beyoğlu-İstanbul, 1995
5. Tümer, Gürhan; **İnsan-Mekan ilişkileri ve Kafka**, Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Alsancak/ İzmir, Kasım-1997
6. Türkyılmaz, Mürüvvet; **Franz Kafka'nın Dava Romanında Zaman-Mekan Yolculuğu**, Bilkent Mevsim, Sanat, Edebiyat, Kültür Dergisi, Sayı: 3, 199.

DİPNOTLAR

1. Ecevit, Yıldız; "Orhan Pamuk'u Okumak" Gerçek Yayınevi, Beyoğlu-İstanbul, s. 12
2. A.g.e.: s. 12
3. Türkyılmaz, Mürüvvet; "Franz Kafka'nın Dava Romanında Zaman-Mekan Yolculuğu", Bilkent Mevsim, Sanat, Edebiyat, Kültür Dergisi, Sayı:3, 1997, s. 14
4. Ecevit, a.g.e.: s. 13
5. A.g.e.: s. 13
6. Tümer, Gürhan; **İnsan-Mekan ilişkileri ve Kafka**, Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Alsancak/İzmir, Kasım-1997, s.1
7. A.g.e.: s. 13
8. A.g.e.: s. 14
9. A.g.e.: s. 14
10. Swander, Homer; **Zu Kafkas "Schloß" Interpretationen 3 Deutsche Romane von Grimmelhause bis Musil**, Fischer Taschenbuch Verlag GmbH Frankfurt am Main, 1993, s. 27

VAN MÜZESİNDE BULUNAN VAN-HAKKARI YÖRESİNE AİT BAZI KİLİM ÖRNEKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Metin YERLİ
Doç. Dr. Recai KARAHAN*

Bu makalede Van Müzesi'nde yer alan ve Van-Hakkari yöresine mal edilen bir grup kilim tanıtılmaya çalışılacaktır.

Van ve Hakkari yöresinde coğrafi yapıyla bağlantılı olarak büyük ölçüde küçükbaş hayvancılık ve yün üretimi mevcuttur. Bu sebeple yörede yüne dayalı el sanatlarında özellikle kilim, cicim, sumak, zili gibi düz dokuma yaygınlarda büyük bir zenginlik ve çeşitlilik söz konusudur. Ancak bu tür düz dokuma yaygınlarda içerisinde kilim en çok dokunan, kullanılan ve değerini hiç kaybetmeyen dokuma türü olmuştur.

Kendine özgü renklerin kullanılıp çeşitli motiflerin bir arada uygulandığı bu yöre kilimleri renk, motif, desen ve dokuma tekniği bakımından birbirine öylesine benzer ki, bu yörelere ait bir kilimin Van yöresine mi yoksa Hakkari yöresine mi ait olduğunu çok iyi bir şekilde incelemeye söylemek oldukça zordur. Ancak bütün bu benzer özelliklere rağmen yine de söz konusu iki yöre kilimlerinin malzeme, renk ve kompozisyon yönünden birbirlerinden az da olsa farklı oldukları yapılan araştırma ve incelemelerde görülmüştür. Bu küçük nüans ayrıntılarından en büyük etken dokuma potansiyelini elinde tutan çe-

* Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim Bölümü

** Y.Y.Ü., Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü